

		Оцінити інструментарій ефективного проектування навчальної діяльності	
		Розробити практичні вказівки та рекомендації щодо сприяння обміну ефективним досвідом	Розробити практичні вказівки та рекомендації щодо сприяння обміну ефективним досвідом

Крім зазначених вище центральних питань британські науковці займаються практичними дослідженнями (на прикладі окремих практичних ситуацій) наступних питань: використання систем управління навчальною діяльністю (LAMS), розповсюдження інновацій, основні питання оцінювання, персоналізоване навчання, необхідні умови, навички та перешкоди для доступу до ДН, навчання у співпраці та багато інших.

Підсумуємо: британські науковці у порівнянні із вітчизняними все ж таки займаються більш прагматичними питаннями ефективності ДН, зокрема при підготовці фахівців педагогічної сфери.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Шуневич Б. І. Розвиток дистанційного навчання у вищій школі країн Європи та Північної

Америци : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Історія і теорія педагогіки» / Б. І. Шуневич. – К., 2008. – 36 с., 24

2. Beetham H. E-Learning research: emerging issues? / H. Beetham // Association for Learning Technology Journal. – 2005. - 13 (1). - pp. 81-89.

3. JISC In Their Own Words: Exploring the learner’s perspective on e-learning. – 2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.jisc.ac.uk/media/documents/programmes/learningpedagogy/iowfinal.pdf>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Рокосовик Наталія Василівна – ст.викладач кафедри фіології Карпатського інституту підприємництва. ВНЗ Відкритий Міжнародний Університет Розвитку Людини «Україна».

Коло наукових інтересів: дидактичні проблеми підготовки фахівців з вищою освітою.

УДК 378.091.12:159.942:[159.944.4]

ВЗАЄМОЗВ’ЯЗОК ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ ТА ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ

Юлія СКОРИК (Черкаси)

Постановка проблеми. Вища школа – один із основних виховних інститутів суспільства. Формування самосвідомості майбутніх фахівців потребує постійного пошуку і запровадження нових форм і методів організації навчально-виховного процесу. Провідна участь у створенні умов для саморозвитку особистості майбутніх фахівців належить викладачам вищої школи. Проте навчально-виховний процес може бути повноцінним лише у випадку, коли взаємодія між викладачем і студентом має взаємних характер. Тут набувають актуальності принципи партнерства, рівності, взаємної поваги, а педагогічний процес розглядається як спільна діяльність педагога й студента. Оскільки особистість викладача виступає зразком для наслідування моральних і етичних принципів, важливим є дотримання викладачем образу вольової і цілеспрямованої людини, яка має високий рівень професіоналізму, здатна відстоювати свої позиції, слугувати провідником суспільно-значущої інформації і бути стійкою до

впливів стресів професійного характеру. Проте нинішня переорієнтація духовних цінностей, зміна рівня затребуваності суспільством педагогічних знань дещо ускладнює професійну діяльність педагогів і здійснює деструктивний вплив на особистість фахівців, видозмінює їх професійні й особистісні якості, що в свою чергу, разом із зовнішніми факторами (соціально-культурне становище суспільства, організація умов праці), призводить до професійного вигорання викладачів.

Аналіз актуальних досліджень. Вивчення проблеми професійного вигорання знайшло відображення у дослідженнях таких науковців, як В. Бойко, Н. Водоп’янова, Л. Дика, Є. Ільїн, А. Маркова, Л. Мітіна, Л. Мохнач, В. Орел та ін. Дослідженням особливостей перебігу професійного стресу та його проявів у працівників освітніх закладів присвячені праці О. Баранова, В. Зеньковського, Л. Колеснікової, А. Шафранової та ін. Внесок у дослідження значущості особистісних і професійних якостей

викладача під час педагогічного процесу зробили Ф. Гоноболін, Г. Корольова, В. Крутенський, Г. Петрова, С. Сисоєва, М. Фіцула, О. Щербаков та ін. Аналіз наукових досліджень дав змогу встановити, що особливо гострою є проблема вивчення внутрішньо-особистісних передумов професійного вигорання викладачів вищої школи, які зв'язані з індивідуальними особливостями фахівця.

Мета статті – визначення ролі особистісних і професійних якостей педагога в процесі формування опірності до психофізичного вигорання.

Виклад основного матеріалу. Вперше термін «професійне вигорання» уведено в 1974 році американським психіатром Х. Дж. Фрейденбергером, який запропонував застосовувати це поняття для характеристики стану людей, професійна діяльність яких зв'язана з інтенсивним емоційним спілкуванням під час виконання професійних обов'язків. До 1982 року було опубліковано понад тисячу статей, присвячених дослідженню стану психофізичного виснаження, проте найбільш схильними до розвитку професійного вигорання вважались працівники медичної сфери. В 1982 році В. Шваб у своїх наукових працях доводить необхідність розширити групу професійного ризику педагогічними, юридичними та іншими професіями, що зв'язані з інтенсивним спілкуванням у системі «людина-людина».

За визначенням Н. Водопьянкової, професійне вигорання – це стресова реакція, що має довготривалий характер і формується як наслідок впливу стресів професійного характеру [2]. Згідно із сучасними даними професійне вигорання розглядається як стан емоційного, фізичного й розумового виснаження, що знаходять прояв у професійній діяльності фахівців соціальної сфери [8]. Цей феномен складається з трьох складових: емоційного виснаження, деперсоналізації й редукції професійних досягнень [11]. Емоційне виснаження розглядається як стан емоційного спустошення, втоми, що зумовлений професійною діяльністю. Деперсоналізація передбачає байдуже ставлення до праці та об'єктів професійної діяльності. Міжособистісне спілкування за таких умов набуває знеособленого, формального характеру, може супроводжуватись роздратуванням і конфліктами. Редукція професійних досягнень характеризується виникненням у фахівця відчуття професійної некомпетентності.

Чинники професійного вигорання традиційно класифікують на зовнішні (особливості організації професійної діяльності) й внутрішні (індивідуальні особливості особистості фахівця). У класифікації, запропонованій В. Бойко, до зовнішніх

(організаційних) передумов професійного вигорання належить зміст роботи, соціально-психологічні умови професійної діяльності, підвищений рівень відповідальності за виконувану діяльність, тривале психоемоційне міжособистісне спілкування. До внутрішніх факторів психофізичного вигорання дослідник зараховує низький рівень мотивації, схильність до емоційної ригідності, надмірне переживання з приводу обставин професійної діяльності [1]. Деякі автори виокремлюють третю групу чинників, розрізняючи змістовні аспекти діяльності як окремих факторів професійного вигорання. Т. Форманюк розрізняє особистісні, організаційні та рольові чинники [10].

Феномен емоційного вигорання викладача вищої школи провокує емоційну відстороненість педагога, посилення акцентуацій характеру. Ці зміни знижують рівень ефективності професійної діяльності, заважають управлінню педагогічним процесом і формуванню сприятливого психологічного клімату в колективі [4]. Проте цей процес має і зворотній характер. Самовдосконалення і саморозвиток викладача, оволодіння необхідними особистісними і професійними якостями здатні знижувати рівень схильності до професійного вигорання.

Ефективність професійної діяльності, стійкість фахівця до впливів професійних стресів і психофізичного виснаження залежить не лише від фізичних і психологічних показників готовності до виконуваної діяльності, а й від особистісних якостей. Характерологічні особливості відіграють важливу роль в успішності діяльності в першу чергу серед професій, де об'єктом взаємодії виступає інша особистість. Професія педагога належить до таких, що постійно потребують рефлексії усіх учасників взаємодії, тож викладач повинен володіти низкою моральних і етичних якостей, які підвищуватимуть рівень продуктивності професійної діяльності, сприятимуть стійкості фахівця до впливу стресів професійного характеру і попереджатимуть розвиток професійного вигорання. Кузьміна Н. В. на основі проведених досліджень вказує на низку властивостей, що забезпечують комфортність умов праці педагога і покращують показники ефективності діяльності викладача. До них науковець відносить: активність, лабільність, емоційну стійкість, гнучкість мислення, високий рівень саморегуляції та оптимальний рівень інтелектуального розвитку [6].

Серед загальних вимог до викладача вищої школи розрізняють: професійну компетентність, що базується на психолого-педагогічній та науковій компетенції; гуманітарну та загальнокультурну компетентність, яка передбачає відповідальність за результати діяльності та

мотивацію до самовдосконалення; креативність, яка полягає у нестандартності мислення та застосуванні інноваційних стратегій; комунікативну компетентність, що складається із розвинутого мовлення та володіння іноземними мовами, сучасними технічними пристроями; соціально-економічну компетентність, яка потребує знання законів, основ економічної теорії, основ правових відносин [3].

Професійна діяльність педагога вимагає наявності низки соціально-психологічних властивостей і рис характеру, серед основних [7]:

- загально-громадянські риси – громадська активність, цілеспрямованість, патріотизм, широкий світогляд;

- морально-педагогічні якості – моральна зрілість, об'єктивність, дисциплінованість, вимогливість;

- педагогічні якості – педагогічний такт, педагогічна спостережливість та увага;

- соціально-перцептивні якості – активна інтелектуальна діяльність, високий рівень соціального спостереження й сприйняття, висока культура мовлення, володіння голосом, жестами, мімікою, рухами;

- індивідуально-психологічні особливості – самостійність, діловитість, любов до дітей, високий рівень пізнавальної зацікавленості.

Потенціал особистості педагога зводиться до п'яти основних категорій: моральний – зумовлений набутими в процесі соціалізації морально-естетичними нормами, життєвими цінностями й переконаннями; естетичний – сформований під впливом художніх потреб фахівця, а також рівня їх задоволеності; пізнавальний – якісні й кількісні показники інформації, якою володіє фахівець; комунікативний – визначається ступенем товариськості, характером міжособистісних контактів; творчий – зумовлений наявністю вмінь і навичок та мірою їх реалізації [9]. М. Фетіскін головною індивідуальною особливістю педагога, що попереджує розвиток професійного вигорання вважає особистісну витривалість. У психології ця характеристика розглядається як здатність особистості здійснювати контроль за життєвими ситуаціями і гнучко реагувати на зміни. Пасивні тактики опору стресу підвищують рівень схильності до професійного вигорання, в той час коли активні стратегії протидіють впливам стресу професійного характеру. Загалом стресогенні чинники педагогічної діяльності впливають менш негативно на особистість викладача, якщо він володіє низкою не лише особистісних властивостей, а й необхідними професійними якостями, вміннями та навичками. Важливою

умовою ефективності діяльності педагога є достатній рівень розвитку професійної самосвідомості, яка складається із ставлення фахівця до професії, системи уявлень про власну професійну діяльність, власне професійне «Я» та усвідомлення вимог до особистості педагога. Етичний кодекс педагога описує викладача як особистість, що має позитивну Я-концепцію, високий рівень креативності, високий рівень інтелекту, різнобічні інтереси та здібності, широкий культурний діапазон, володіє знаннями про особливості психології дітей та студентів, знаннями свого предмету та суміжних дисциплін, має сформований особистий світогляд, добре психічне та фізичне здоров'я, готовність до самовдосконалення та саморозвитку [9].

Важливим чинником, що знижує рівень схильності до професійного вигорання є високий рівень педагогічної культури викладача, що передбачає здатність фахівця керуватись професійними вимогами й нормами моралі як мотивами поведінки. Забезпечення цього чинника здійснюється вольовими зусиллями викладача, які спрямовані на корекцію власної поведінки й самоконтроль. Не менш важливою властивістю ефективного викладача є впевненість у собі та адекватний рівень самооцінки.

Повний опис особливостей педагогічної професії, який розкриває зміст діяльності й узагальнює вимоги до фахівця, розрізняє п'ять узагальнених компонентів: 1) педагогічна спрямованість особистості: психологічна готовність до педагогічної діяльності; любов до студентів; психолого-педагогічна культура; 2) особливості пізнавальної сфери викладача: логічність мислення; культура мовлення; творча спрямованість уваги; психологічна й педагогічна спостережливість; 3) педагогічний вияв емоційно-вольової сфери: вимогливість, рішучість, самостійність, дисциплінованість, організованість; виразність почуттів; здатність керувати емоціями, регулювати власну поведінку й володіти собою; 4) типологічні й характерологічні особливості викладача: гуманність, оптимізм; комунікативність; об'єктивність; рухливість та врівноваженість нервово-психічних процесів; активна участь в громадській діяльності; 5) протипоказання до педагогічної роботи: серцево-судинні захворювання; дефекти органів слуху, зору, підвищений рівень дратівливості, виражена неврівноваженість, надмірна емоційність та низький рівень опору до стресових чинників.

Професіограма викладача, що базується на основі запропонованих професіограм Є. Антипової, М. Болдирева та В. Сластьоніна, передбачає наявність наступних якостей

особистості педагога: загальнолюдські моральні якості; громадянська зрілість; загальна ерудиція; науковий світогляд; прагнення до розвитку та вдосконалення; компетентність; високий рівень професійної працездатності; гуманне ставлення до дітей; захопленість власною професією; вимогливість, цілеспрямованість, наполегливість; тактовність; справедливість; терплячість, витримка; чуйність, щирість, педагогічний такт; акуратність, охайність, зібраність; самокритичність, скромність; послідовність у словах та діях; комунікативність; оптимізм, педагогічна уява [5].

Аналіз наукової літератури дає змогу виокремити наступні властивості педагога, що відіграють важливу роль у виконанні професійних функцій та обов'язків, а також у процесі зниження рівня схильності до професійного вигорання: прийняття навколишнього світу таким, як він є та себе в ньому; об'єктивне сприйняття оточуючої реальності; високий рівень розвитку творчих здібностей; моральна оцінка власних дій і професійної поведінки загалом; орієнтація на духовні та морально-етичні цінності; прагнення досягати цілей педагогічного процесу; впровадження у життя власних переконань, дотримуючись при цьому шанобливого ставлення до думки оточуючих.

Вищевказані особистісні якості та професійні цінності не лише необхідні для педагога, а й є запорукою його психічного здоров'я, зміцнюють духовні сили, поновлюють психічні ресурси, запобігають професійним деформаціям, зокрема, професійному вигоранню. Протилежні характеристики, такі як відсутність потреби і вміння спілкуватись, нездатність до емоційної рефлексії, невміння керувати своєю поведінкою та нести відповідальність за власні вчинки, неспроможність прогнозувати можливі педагогічні ситуації, нездатність до педагогічної імпровізації – спричиняють несприятливий психологічний клімат в педагогічному колективі, дестабілізують гармонію у стосунках зі студентами, порушують психічне здоров'я фахівця, що негативно відображається на функціонуванні навчального закладу та особистому житті викладача, й врешті рещт призводить до емоційного й фізичного виснаження, редукції професійних досягнень.

Висновки. Проблема професійного вигорання педагогів вищої школи нині є особливо актуальною. Передумови психофізичного вигорання можуть мати зовнішній характер, тобто бути залежними від особливостей організації умов праці, й внутрішній характер, тобто формуватись під впливом особистісних і професійних якостей

викладача. Оскільки особистість педагога відіграє чи не найголовнішу роль у забезпеченні ефективності педагогічної взаємодії, то формування і набуття позитивних властивостей характеру є запорукою збереження психофізичного здоров'я фахівця, його основним способом захисту від впливу тривалих професійних стресів, які можуть провокувати розвиток психофізичного вигорання. Тобто зв'язок особистісних і професійних якостей викладача вищої школи та розвитку професійного вигорання має взаємний характер: видозміна індивідуальних властивостей може як провокувати розвиток професійного вигорання, так і слугувати засобом його попередження. Психічні та фізичні зусилля фахівця, що необхідні для оволодіння ефективними особистісними якостями, виправдовують себе завдяки подальшому сприятливому перебігу професійної діяльності та інтенсивному вдосконаленню особистості викладача.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в поглибленні теоретичних уявлень про передумови й профілактику професійного вигорання педагога вищої школи, а також формуванні активної особистісної позиції фахівця відносно збереження й відповідальності за стан власного психічного здоров'я.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бойко В. В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других. – М: Информационно-издательский дом Филинь, 1996. – 472 с.
2. Водопьянова Н. Е., Старченков Е. С. Синдром вигорання: диагностика и профилактика. – СПб.: Питер, 2005. – 212 с.
3. Кирсанов А. А., Иванов В. Г., Гурье Л. И. Методологические и методические основы профессионально-педагогической подготовки преподавателя высшей технической школы. – Казань, 1997.
4. Круглова О. Дослідження емоційного вигорання педагога // Исток души. Психологический клуб [Електрон. ресурс]. Режим доступу: http://istok.ucoz.ua/publ/doslidzhennja_emocijnogo_vigorannja_pedagogiv_kruglova_olena/1-1-0-14
5. Максимюк С. П. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2009. – 670 с.
6. Моцкин Ю. В. Психологические основы профилактики перенапряжения: учебное пособие. – СПб.: Алетейя, 2006. – 263 с.
7. Навчальний процес у вищій педагогічній школі. За ред. О. Г. Мороза. – К., 2001. – 337с.
8. Орел В. Е. Феномен «выгорания» в зарубежной психологии: эмпирические исследования // Психологический журнал. – 2001. – №1. – С. 15-27.
9. Фоменко І. Індивідуальний стиль педагогічної діяльності / І. Фоменко // Відкритий урок: розробки, технології, досвід: Науково-методичний журнал. – 2009. – № 1. – С. 55-60.
10. Форманюк Т. В. Синдром емоційного згорання як показник професійної дезадаптації

вчителя // Вопросы психологии. – М.: Школа-Пресс, 1994. – № 6. – С. 57-63.

11. Maslach C. Burnout: A multidimensional perspective // Professional burnout: Recent developments in the theory and research / Ed. W.B. Schaufeli, C. Maslach and T. Marek. Washington D.C: Taylor & Francis, 1993. – P. 19-32.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Скорик Юлія – аспірант кафедри педагогіки вищої школи та освітнього менеджменту Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Коло наукових інтересів: дослідження феномену професійного вигорання.

УДК 37 (09)

**ПОГЛЯДИ ВІТЧИЗНЯНИХ ПЕДАГОГІВ-РЕФЛЕКСОЛОГІВ
20-Х РР. ХХ СТ.**

Наталія СПІНУЛ (Кіровоград)

Постановка проблеми. Серед проблем історії педагогіки однією з найбільш досліджуваних у різні періоди була творча спадщина видатних педагогів минулого. Ідеї і погляди педагогів вивчалися як оригінальні й самоцінні феномени, що віддзеркалюють певні тенденції у розгортанні історико-педагогічного процесу – складової культури суспільства певного періоду. Спираючись на досвід попередників, учені намагалися визначити шляхи подальшого розвитку і перспективи вдосконалення освіти і виховання.

Останніми роками вчені звертаються до дослідження педагогічних персоналій на новому рівні, розглядаючи їх у сукупній системі особистісних, соціальних і внутрішньонаукових детермінант. До наукового обігу вводять нові архівні і документальні джерела, публікують твори репресованих педагогів, з'явилась можливість вивчати праці заборонених раніше зарубіжних дослідників. Суттєво змінились завдання досліджень, підходи до відбору і аналізу матеріалу, значно поновилися кількість персоналій, яких вивчають, зокрема завдяки тим, чий твори і діяльність у попередні роки несправедливо замовчувались.

Це стосується і видатних вітчизняних педагогів-рефлексологів В. Протопопова, І. Соколянського, О. Залужного, педагогічний і рефлексологічний доробок яких ще не належно висвітлено в історико-педагогічній науці. Багато їх думок, ідей залишаються невідомими широкій педагогічній громадськості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній історії педагогіки до теоретико-методологічних проблем вивчення персоналій зверталися Н. Дічек, В. Роменець, В. Помагайба, М. Ярошевський, Н. Калініченко, А. Петровський.

Уперше в українській історико-педагогічній науці системно проаналізувала педагогічну спадщину В. Протопопова, І. Соколянського та О. Залужного в контексті політичних, соціокультурних і педагогічних реалій

українського суспільства 20-30-х рр. ХХ ст. О. Сухомлинська, яка в працях «Нариси історії українського шкільництва (1905-1933)» (1996) та «Українська педагогіка в персоналіях» (2005) присвятила творчості педагогів ґрунтовні статті.

У 1997 році у праці «Макаренко і «головбоги» педолімпі: Соколянський, Залужний, Попов» сучасний німецький історик педагогіки Г. Хілліг, вивчаючи діяльність І. Соколянського та О. Залужного, з'ясував деякі, досі невідомі, факти їх біографії та творчого шляху, ввів до наукового обігу нові архівні джерела [7, с. 2].

Мета статті полягає у цілісному висвітленні педагогічної спадщини В. Протопопова, І. Соколянського та О. Залужного як педагогів-рефлексологів 20-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Розвитку освіти 20-х рр. ХХ ст. в Україні притаманні дві протилежні тенденції: залучення до української системи освіти загальних радянських педагогічних ідей, що було продиктовано створенням СРСР та формування в освіті Української СРР специфічних рис в організаційному та змістовому аспектах. Основою цієї відмінності став розвиток соціально-педагогічних наук на основі рефлексології, у векторі рефлексологічної моделі Західної Європи [3, с. 269].

Видатні науковці-педагоги 20-х років – В. Протопопов, І. Соколянський, О. Залужний – сформували основи розвитку цієї науки. В статті ми докладніше зупинимось на ідеях кожного з цих помітних постатей рефлексології в Україні.

Найвизначнішим представником рефлексології в Україні у досліджуваний період був В. Протопопов (1880-1957 рр.), психіатр, учень В. Бехтерева, завідував кафедрою вищої нервової діяльності в Харківському інституті народної освіти. Він відомий своїми дослідженнями в галузі фізіології вищої нервової діяльності, був організатором лікувально-педагогічних кабінетів, що мали